

INSTITUT ZA JAVNO ZDRAVLJE CRNE GORE

U misiji očuvanja i unapređenja zdravlja stanovništva Crne Gore

COVID-19 i vazdušni saobraćaj

Privremene operativne smjernice koje se odnose na putnike u vazdušnom saobraćaju i vazduhoplovno osoblje tokom pandemije virusa COVID-19

Imajući u vidu trenutna naučna saznanja o novom koronavirusu (SARS-CoV-2), svako naglo popuštanje mjera prevencije, a posebno mjera fizičkog distanciranja, imalo bi višestruko multiplikovane efekte kako po obolijevanje tako i po umiranje. Samim tim poštovanje opštih mjera prevencije ima ključnu ulogu u uspješnom dugoročnom rješavanju problema sa novim koronavirusom.

Institut za javno zdravlje je, u saradnji sa Agencijom za civilno vazduhoplovstvo, Montenegro Airlines-om, Aerodromi Crne Gore AD i NKT-om, izradilo ove Privremene operativne smjernice koje uređuju uslove pod kojima će crnogorski operator aerodroma i crnogorski operatori vazduhoplova koji obavljaju operacije prevoza putnika (u daljem tekstu: operatori vazduhoplova) obezbijediti zdravlje i sigurnost putnika, kao i osoblja i posade koji ih opslužuju, **održavanjem sigurnih i bezbjednih operacija uz svođenje rizika od transmisije virusa na minimum**. Smjernice su urađene u skladu sa dokumentom koji su izradile *Agencija Evropske unije za sigurnost vazdušnog saobraćaja (EASA)* i *Evropski centar za sprječavanje i suzbijanje bolesti (ECDC)*. Poštovanje opštih mjera prevencije je od ključnog značaja.

Opšti principi

1. Operator aerodroma, prema svom planu aerodroma za slučaj nužde, treba da imenuje koordinatora kako bi obezbijedili jednobraznu primjenu preventivnih mjera od strane svih aktera koji pružaju usluge na aerodromu. Koordinator je u komunikaciji sa Institutom za javno zdravlje Crne Gore / Nadležnom HES (Higijensko-epidemiološka služba) i Upravom za inspeksijske poslove – zdravstveno-sanitarna inspekcija.
2. Pristup aerodromskim terminalima treba da bude ograničen na putnike, članove posade i osoblje u najvećoj mogućoj mjeri (službenici nadležnih državnih organa (granična policija i carina), pružaoci aerodromskih i drugih usluga od kojih se zahtijeva da uđu u terminal kako bi obavljali svoje poslove). Licima u pratnji treba pružiti pristup samo u posebnim okolnostima i dok iste ne preuzme aerodromsko osoblje (npr. pratnja ili dolazak po putnike kojima je potrebna pomoć – lica smanjene pokretljivosti, maloljetnici bez pratnje itd).

-
3. Operator aerodroma treba da obezbijedi u najvećoj mogućoj mjeri poštovanje naloženih mjera i preporuka u pogledu maksimalnog broja ljudi u aerodromskoj zgradi tj. zatvorenom prostoru.
 4. U svojstvu strategije, naglasak treba da bude na sljedećim pitanjima:
 - a. Obeshrabrivanju simptomatskih putnika, članova posade i osoblja da se pojave na aerodromu za odlazak. Ovo se može postići potrebnim aktivnostima komunikacije o riziku i promovisanja zdravlja kao što je opisano u daljem tekstu.
 - b. Sprovođenju fizičkog distanciranja, unaprijeđenim higijenskim mjerama za osoblje i putnike i unaprijeđenim čišćenjem objekata.
 - i. Operatori aerodroma se, u saradnji sa operatorima vazduhoplova i drugim zainteresovanim stranama, kada je to primjenljivo, podstiču da preduzmu odgovarajuće mjere kako bi spriječili pravljenje redova u oblastima sa visokom koncentracijom putnika koliko god je to moguće, u svrhu smanjenja rizika od kontaminacije koju predstavlja nepotrebna interakcija ljudi. U takvim redovima podne oznake mogu da budu od pomoći putnicima za održavanje fizičke distance.
 - ii. Kada je to moguće, kontakt i dodirivanje površina treba svesti na minimum korišćenjem elektronskih alternativnih procesa (npr. čekiranje putem mobilnog telefona, beskontaktno ukrcavanje).
 - iii. Prilikom ponovnog otvaranja aerodromskih usluga koje nisu neophodne treba da se poštuju lokalne odredbe o sličnim uslugama izvan aerodroma kao i da se poštuju konvencije o fizičkom distanciranju koje važe u drugim djelovima aerodroma.
 5. Materijali za promovisanje zaštite zdravlja treba da budu široko dostupni u prostorijama aerodroma (ulazi, ekrani sa informacijama, izlazi, saloni (lounges) itd) (vidjeti Aneks 1). Posebnu pažnju treba posvetiti oblastima za koje se očekuje da će imati veliku koncentraciju putnika. Treba obratiti pažnju na format: snažno se podstiče upotreba piktograma. Materijali treba da budu dostupni na nacionalnom jeziku/jezicima, engleskom i, kada je potrebno, drugim jezicima na osnovu najčešćih jezičkih profila putnika koji koriste taj aerodrom. Materijal za promovisanje zaštite zdravlja¹ takođe treba da bude dostupan u putničkoj kabini u skladu sa praksama operatora vazduhoplova, po mogućnosti putem video i audio promotivnog materijala ili, samo onda kada sredstva koja nemaju fizički karakter nisu moguća, poput letaka na džepovima sjedišta.
 6. Mjere zaštite osoblja tokom pandemije COVID-19 (obaveza nošenja maske za lice, higijena ruku i fizička distanca) odnose se na:
 - Vazduhoplovno osoblje,
 - Osoblje pružaoca vazduhoplovnih i drugih usluga, i
 - Službenici nadležnih državnih organa (granična policija i carina).

Tretiranje putnika

Radi jasnoće, ove smjernice o tretiranju putnika predstavljene su sljedećim redoslijedom: u svakom trenutku, prije dolaska na aerodrom odlaska, na aerodromu, u vazduhoplovu i na aerodromu

¹ EASA će izraditi uzorke materijala za promovisanje zaštite zdravlja kako bi pomogla aerodromima i operatorima aerodroma da naprave sopstveni materijal

<https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19/facts/infographics>

<https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19/facts/videos>

dolaska. Kao što je naznačeno, predložene mjere će se redovno procjenjivati i ažurirati u skladu sa promjenama u saznanju o riziku od transmisije, kao i u skladu sa razvojem drugih dijagnostičkih ili preventivnih mjera.

U svakom trenutku

CILJ:

Obezbijediti da putnici koji dolaze na aerodrom i ukrcavaju se na letove budu svjesni preventivnih mjera koje su preduzete i da ih se pridržavaju kako bi se u svakom trenutku obezbijedilo sigurno i zdravo okruženje za putnike, članove posade i osoblje.

Održavanje fizičke distance između pojedinaca treba da se obezbijedi koliko god je to moguće na aerodromu.

Nošenje maski za lice je obavezujuće za sve putnike i lica na aerodromu i u vazduhoplovu, od trenutka kada uđu u terminalnu zgradu na aerodromu polaska do izlaska iz terminalne zgrade na aerodromu odredišta. *(Izuzete od obaveze nošenja maski za lice može se izvršiti u slučajevima gdje je drugačije određeno, na primjer tokom bezbjednosnih provjera ili granične kontrole.)* Djeca mlađa od 6 godina i lica koja iz zdravstvenih razloga ne mogu da nose maske za lice takođe mogu biti izuzeta.

Putnike treba podsjećati da maske za lice obično treba zamijeniti nakon 4 sata nošenja, ako se ne savjetuje drugačije od strane proizvođača maski, ili onda kada postanu vlažne ili zaprljane, kao i da treba da obezbijede dovoljnu količinu maski koje odgovaraju cjelokupnom trajanju njihovog putovanja.

Putnike takođe treba uputiti na procedure sigurnog odlaganja iskorišćenih maski za lice. Na aerodromu treba da budu dostupne kante za odlaganje koje se ne dodiruju, a kese za otpad za jednokratnu upotrebu treba da budu dostupne u vazduhoplovu i nakon iskrcavanja radi odlaganja iskorišćenih maski. Operator aerodroma i operatori vazduhoplova treba da uvrste informacije o pravilnom korišćenju i uklanjanju maski i pravilnom načinu odlaganja iskorišćenih maski u svojim materijalima za promovisanje zaštite zdravlja.

Higijena ruku, koja podrazumijeva pranje vodom i sapunom ili, kada to nije moguće, korišćenjem rastvora za dezinfekciju ruku na bazi alkohola treba da bude pojačana.

Operator aerodroma, operatori vazduhoplova i pružaoci usluga treba da obezbijede potrebnu ličnu zaštitnu opremu (*personal protective equipment* – PPE) svojim članovima osoblja i da obezbijede da su obučeni za odgovarajuće korišćenje ove PPE:

- Članovi osoblja koji su u interakciji sa putnicima (npr. osoblje za bezbjednosni pregled, pomoćnici za putnike sa smanjenom pokretljivošću, osoblje zaduženo za čišćenje itd) treba da nose masku za lice i svoje uniforme. Higijenu uniforme treba redovno održavati. Osoblje za bezbjednosni pregled koji vrše tjelesne preglede pored zaštitnih maski treba da nose i štitnike za lice ili odgovarajuće alternative pored svojih maski kako bi dodatno umanjili rizik od udisanja kapljica što uzrokuje njihov veoma blizak kontakt sa putnicima prilikom tjelesnih pregleda.
- Članovi osoblja koji su u interakciji sa putnicima iza fizičkih barijera ne moraju stalno da nose ličnu zaštitnu opremu.

Bez obzira na upotrebu PPE, higijenu ruku trebalo bi pojačati u svakom trenutku. Kada se koriste rukavice, treba ih redovno mijenjati. Ne mogu se sve vrste rukavica dezinfikovati rastvorom na bazi alkohola. Kod nekih može doći do značajnog pogoršanja i mogu da doprinesu kontaminaciji. Stoga se ne preporučuje dezinfekcija rukavica.

Operator aerodroma i operatori vazduhoplova treba da obezbijede **redovno informisanje putnika** putem vizuelnih i audio poruka, kao i drugim odgovarajućim sredstvima, da se pridržavaju postojećih preventivnih mjera u različitim fazama na aerodromu i u vazduhoplovu i da pravilno razmotre puni paket preventivnih mjera. Takođe treba da budu obaviješteni o posljedicama nepoštovanja takvih mjera.

Putnicima koji ne poštuju postojeće preventivne mjere treba:

- Da bude odbijen pristup terminalnoj zgradi aerodroma, kabini vazduhoplova ili oni treba da se iskrcaju, ako se događaji odvijaju prije zatvaranja vrata vazduhoplova, a nadležni javni organi treba da ih udalje iz prostorija aerodroma u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom.
- Ako se događaji odvijaju u letu, treba primijeniti procedure koji se odnose na postupanje sa putnicima sa neprihvatljivim ponašanjem. Lokalne vlasti na aerodromu odredišta mogu da preduzmu dalje aktivnosti zbog ugrožavanja sigurnosti leta i zdravstvene bezbjednosti ostalih putnika i članova posade u skladu sa nacionalnim zahtjevima.

Prije dolaska na aerodrom

CILJ:

Smanjiti šanse da bilo koji putnik sa simptomima kompatibilnim sa COVID-19 DOĐE na aerodrom. Obezbijediti da su putnici koji dolaze na aerodrom svjesni postojećih preventivnih mjera i da ih se pridržavaju.

- Operatori vazduhoplova, u koordinaciji sa operatorom aerodroma, putem promotivnih mjera treba da obavještavaju buduće putnike o ograničenjima putovanja za svakog putnika koji može da ima simptome kompatibilne sa COVID-19 prije nego što dođe na aerodrom odlaska. Ovo treba da uključuje simptome koje treba razmotriti. Promotivni materijal treba da podstakne simptomatske putnike da se ne pojave na aerodromu za let.

-
- U koordinaciji sa operatorima aerodroma, operatori vazduhoplova treba da obavještavaju putnike o svim preporučenim mjerama (distanca – maska – higijena ruku).
 - Pristup terminalnoj zgradi aerodroma ograničen je samo na putnike, osim izuzetaka koji su ranije prikazani. Operator aerodroma treba jasno da obilježi tačku preko koje ne smije da pređe bilo koje lice u pratnji.

Razmatranja o tretiranju putnika na aerodromu odlaska

CILJ:

Smanjiti preostali rizik transmisije virusa od potencijalnih asimptomatskih zaraznih putnika.
Smanjiti preostali rizik bilo kog inficiranog putnika koji se UKRCAVA u vazduhoplov.

Čišćenje i dezinfekcija

Operatori aerodroma i, kada je to primjenljivo, pružaoci usluga, treba da unaprijede aktivnosti čišćenja kako u obimu, tako i u učestalosti. Operatori aerodroma treba da uspostave proceduru kojom će obezbijediti da se čišćenje i dezinfekcija obavljaju na dosljedan način i uz praćenje sljedećih principa i smjernica ECDC-a²:

- Redovno čišćenje i dezinfekcija površina treba da se obavlja korišćenjem uobičajenih deterdženata uz posebnu pažnju koja se posvećuje površinama koje se često dodiruju (npr. ručke na vratima, rukohvati ograda, dugmad itd).
- Aktivnosti čišćenja i dezinfekcije treba da se izvode na način da se ne aerosolizuju čestice koje su već postavljene na različitim površinama (npr. izbjegavanje postupaka strujanja vazduha, upotreba usisivača itd.).
- Treba obezbijediti odgovarajuću ventilaciju vazduha, minimizujući procenat ponovne cirkulacije vazduha i, kada je to moguće, favorizovati upotrebu svježeg vazduha u skladu sa međunarodnim smjernicama za ventilaciju zatvorenih javnih prostora³.
- Pojačano čišćenje i održavanje takođe treba da uključuje i toalete, sve površine koje se često dodiruju i sistem klimatizacije, uključujući upotrebu filtera za vazduh i povećanje učestalosti zamjene filtera.

Pored toga, sistemi za grijanje, ventilaciju i klimatizaciju (HVAC) treba da budu optimizovani kako bi se obezbijedio veliki stepen promjene vazduha. U starijim objektima, ukoliko je to moguće zbog konstrukcije aerodroma/terminala i meteoroloških uslova, prozori mogu da se drže otvorenim za dodatno snabdijevanje svježim vazduhom, pod uslovom da ne postoje horizontalni protoci vazduha.

Operatori vazduhoplova treba da obavljaju čišćenje i dezinfekciju svojih vazduhoplova u skladu sa Sigurnosnom direktivom broj 2020-01 i smjernicama EASA-e za čišćenje i dezinfekciju vazduhoplova⁴.

Zaštitni pultovi (fizičke barijere)

² https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/documents/Environmental_persistence-of-SARS_CoV_2-virus-Options-forcleaning2020-03-26_0.pdf

³ REHVA Federacija evropskih udruženja za grijanje, ventilaciju i klimatizaciju
<https://www.rehva.eu/activities/covid-19-guidance>

⁴ <https://www.easa.europa.eu/newsroom-and-events/news/easa-interim-guidance-aircraft-cleaning-and-disinfection-relationsars-cov>

Kad god članovi osoblja imaju interakciju sa putnicima sa fiksne lokacije, poput, ali ne ograničavajući se na, šaltere za čekiranje, izdavanje karata, kontrolu pasoša i davanje informacija, fizičke barijere treba da obezbijede zaštitu člana osoblja od respiratornih kapljica putnika, kao i obrnuto.

Čekiranje i ukrcavanje

Operator aerodroma, u koordinaciji sa operatorima vazduhoplova, savjetuje/podsjeća putnike da se pridržavaju važećih preventivnih mjera.

Operator aerodroma treba da savjetuju putnike da koriste aerodromske objekte i usluge u skladu sa nacionalnim odredbama o sličnim uslugama van aerodroma.

Operatori vazduhoplova, u koordinaciji sa operatorom aerodroma, treba da uspostave mjere kako bi pomogli putnicima prilikom upotrebe procedura samostalnog čekiranja i da svedu na minimum količinu ručnog prtljaga koji se nosi u kabinu, kako bi se ubrzala procedura ukrcavanja i iskrcavanja i smanjila kretanja i potencijalna kontaminacija u kabini.

Operatori vazduhoplova i operator aerodroma treba da sarađuju kako bi obezbijedili poštovanje fizičkog distanciranja kad god je to izvodljivo, posebno tokom čekiranja, KD kontrole, prije ukrcavanja i prilikom ukrcavanja. Kada preporučeno fizičko distanciranje nije moguće, zbog infrastrukturnih ili operativnih ograničenja, operatori vazduhoplova i operator aerodroma treba da primijene dodatne mjere ublažavanja rizika kao što su higijena ruku, nošenje maske za lice itd. Operator aerodroma takođe treba da, koliko god je to moguće, uspostavi odvojene suprotne tokove. To se može postići podnim oznakama ili znakovima sa smjerom. U aerodromskim toaletima treba da se poštuju principi fizičkog distanciranja.

Operator vazduhoplova u koordinaciji sa operatorima aerodroma i relevantnim pružaocima usluga treba da obezbijede efikasne procese ukrcavanja, ograničavajući vrijeme ukrcavanja i rizik od kontakta.

Kada se autobusi koriste u procesu ukrcavanja, treba razmotriti korišćenje povećanog broja autobusa kako bi se realizovalo fizičko distanciranje unutar autobusa.

Operator aerodroma u koordinaciji sa operatorom vazduhoplova i pružaocima usluga mogu da razmotre postavljanje automatizovanog dezinfekcionog sredstva za dezinfekciju na finalnom dijelu platforme stepeništa gdje putnici mogu da dezinfikuju ruke prije ukrcavanja, kao i dezinfekcionu podlogu gdje putnici moraju da zakorače na tepih natopljen dezinfekcijskim sredstvom.

Svi objekti, posebno površine koje se često dodiruju kao što su rukohvati koji se koriste prilikom procesa ukrcavanja, moraju da budu podvrgnuti poboljšanim principima čišćenja opisanim u prethodnoj sekciji „Čišćenje i dezinfekcija“.

Tretiranje putnika u vazduhoplovu

CILJ:

Smanjiti preostali rizik od transmisije virusa COVID-19 u vazduhoplovu u slučaju da se u njemu nalazi asimptomatski putnik.

Operatori vazduhoplova treba da pruže smjernice putnicima u odnosu na primjenu preventivnih mjera u vazduhoplovu, uključujući:

- Higijenu ruku, posebno prije jela ili pića i nakon upotrebe toaleta
- Odgovarajuće korišćenje maski za lice

-
- Ograničavanje kontakta sa površinom kabine
 - Minimalnu uslugu u vazduhoplovu
 - Smanjivanje upotrebe individualnih otvora za snabdijevanje vazduhom u najvećoj mogućoj mjeri, osim ako proizvođač vazduhoplova ne preporučuje drugačije

Operatori vazduhoplova u svojim demonstracijama sigurnosti treba da uvrste da putnici, u slučaju nužde, treba da skinu maske sa lica prije upotrebe maski sa kiseonikom u vazduhoplovu. Nadalje, operatori vazduhoplova treba da upute svoje članove posade da skinu zaštitne maske za lice u slučaju nužde, kako bi se olakšalo saopštavanje instrukcija putnicima.

Operatori vazduhoplova treba da uspostave mjere kako ne bi došlo do čekanja putnika u redovima u prolazu ili kuhinjama zbog upotrebe toaleta. Osim toga, u slučaju da u vazduhoplovu postoji dovoljan broj toaleta, operatori vazduhoplova treba da rezervišu toalet, po mogućnosti najbliži letačkoj kabini, koji će koristiti samo posada.

Visokoefikasnim filterima za čestice vazduha (*High Efficiency Particulate Air* – HEPA) demonstrirane su dobre performanse sa česticama veličine virusa SARS-Cov-2 (približno 70-120 nm). Operatorima vazduhoplova koji koriste ponovnu cirkulaciju vazduha u kabini preporučuje se ili da instaliraju i koriste HEPA filtere prema specifikacijama proizvođača ili da u potpunosti izbjegavaju korišćenje ponovne cirkulacije vazduha u kabini, pod uslovom da je potvrđeno da ovo neće ugroziti nijednu sigurnosno kritičnu funkciju (npr. hlađenje avionike, pritisak u kabini itd.). Kada se ugrade HEPA filteri, ne treba zaustavljati ventilatore za ponovnu cirkulaciju, već treba koristiti povećani protok svježeg vazduha odabirom visokog paketa protoka kad god je to moguće.

Operatori vazduhoplova treba da uzmu u obzir razmatranje svojih procedura za upotrebu ventilatora za ponovnu cirkulaciju u sistemima klimatizacije na osnovu informacija dobijenih od strane proizvođača vazduhoplova ili, ako one nisu dostupne, da traže savjet od proizvođača kako bi postigli navedene ciljeve. Operatori treba da razmotre mogućnost podešavanja sistema sa povećanim protokom vazduha kod proizvođača vazduhoplova i da slijede njihova uputstva za kontinuiranu upotrebu. S obzirom na važnost minimizovanja transmisije virusa kako bi vazduhoplovstvo ostalo siguran i pouzdan način transporta, operatorima se preporučuje da vazduhoplove otpremaju iz glavnih baza samo sa potpuno ispravnim sistemom klimatizacije i presurizacije, sa povećanim protokom vazduha i sa ispravnim ventilatorima za ponovnu cirkulaciju. Treba uspostaviti procedure za najbolju konfiguraciju sistema klimatizacije i presurizacije ukoliko dođe do neispravnosti istog.

Operatori vazduhoplova i operator aerodroma treba da sarađuju kako bi obezbijedili da se putnici ne zadržavaju duže od 30 minuta u vazduhoplovu bez odgovarajuće ventilacije.

Pored ostalih zdravstvenih i higijenskih mjera koje moraju da se poštuju u svakom trenutku, kada to dozvoljava količina putnika, konfiguracija kabine i zahtjevi mase i balansa, operatori vazduhoplova treba da obezbijede, u najvećoj mogućoj mjeri, fizičko distanciranje između putnika. Članovi porodice i pojedinci koji putuju zajedno kao dio istog domaćinstva mogu da sjede jedno pored drugog. Proces raspodjele sjedišta u skladu sa tim treba izmijeniti.

Ako fizičko distanciranje ne može biti zagarantovano zbog količine putnika, konfiguracije sjedišta ili drugih operativnih ograničenja, putnici i članovi posade u vazduhoplovu u svakom trenutku treba da se pridržavaju svih ostalih preventivnih mjera, uključujući strogu higijenu ruku, kao i da nose maske za lice.

Operatori vazduhoplova treba da svedu uslugu u vazduhoplovu na minimum koji je neophodan kako bi se obezbijedio komfor i standardi dobrobiti za putnike i ograničio kontakt između članova posade i putnika, vodeći računa o trajanju leta. Među tim mjerama treba uzeti u obzir sljedeće:

- Bez prodaje bescarinskih ili drugih nepotrebnih proizvoda u vazduhoplovu.
- Smanjena usluga hrane i pića
- Prioritet za prethodno upakovanu i zatvorenu hranu i piće, poput pića u limenkama
- Kad god je to moguće, treba izbjegavati postupke plaćanja koje uključuju dodirivanje ili kontakt, poput novčanih plaćanja, kako bi se ublažila transmisija između članova posade i putnika.

Putnike treba podsjetiti da ostanu na svojim mjestima sa pričvršćenim sigurnosnim pojasom koliko god je to moguće.

Operatori vazduhoplova trebaju uspostaviti siguran postupak uklanjanja maski.

Operatori vazduhoplova, unaprijed kao i u vazduhoplovu treba da obezbijede materijale za promovisanje zdravlja, pružajući objašnjenje za sve mjere ublažavanja rizika, kao što su nošenje maski za lice, higijenske mjere, smanjena usluga, filtriranje vazduha, ventilacija i razmjena, kako bi se razuvjerali putnici i povećalo njihovo poštovanje sprovedenih mjera.

Dodatnu pažnju treba posvetiti prevenciji i tretiranju putnika sa neprihvatljivim ponašanjem u kontekstu pritisaka koje nameće pandemija. Ovim bi trebalo razmotriti višeslojne aktivnosti počevši od informisanja putnika i pripreme o postojećim mjerama, kao i posvećivanjem pažnje procedurama i aktivnostima posade neophodnim da se ovaj rizik umanjí.

Tretiranje putnika u vazduhoplovu sa COVID-19 kompatibilnim simptomima

CILJ:

Smanjiti rizik od transmisije od simptomatskih putnika u vazduhoplovu tokom leta.

U slučaju da, nakon polijetanja, putnik pokazuje COVID-19 kompatibilne simptome poput groznice, konstantnog kašlja, povraćanja, dijareje, otežanog disanja ili ostalih simptoma kao kod gripa, treba razmotriti sljedeće mjere:

- Posada treba da osigura da putnik pravilno nosi svoju masku za lice i da na raspolaganju ima dodatnih maski da je zamijeni u slučaju da postane vlažna nakon kašljanja i kihanja. Ukoliko se maska za lice ne može tolerisati, bolesno lice treba da pokrije svoja usta i nos maramicama prilikom kašljanja ili kihanja. U slučaju da putnik ima poteškoća pri disanju, treba da se zatraži medicinska pomoć i da se ponudi dodatni kiseonik.
- Taj putnik treba da bude izolovan u vazduhoplovu. Zavisno od konfiguracije vazduhoplova, aktuelne popunjenosti i distribucije putnika, pozicije simptomatskog slučaja i u mjeri u kojoj je to izvodljivo:
 - Treba da bude definisana oblast izolacije, gdje su ostavljena, ukoliko je moguće, dva (2) reda sjedišta slobodna u svakom pravcu od putnika na kojeg se sumnja da je zaražen.
 - Uzevši u obzir sve faktore, ukoliko je moguće, putnik na kojeg se sumnja da je zaražen treba da sjedi u posljednjem redu do prozora, bilo bi poželjno na strani vazduhoplova gdje se nalazi izduvni ventil (*Outflow Valve*).
 - Kada je moguće, toalet koji je najbliži putniku za kojeg se sumnja da je zaražen treba da bude posebno namijenjen za tog putnika i ne treba da ga koriste ostali putnici ili posada.

-
- Shodno sastavu kabinske posade, viši član kabinske posade treba da odredi posebnog člana/članove posade za pružanje usluga u letu u izolovanoj oblasti/oblastima. Ovaj određeni član kabinske posade treba da bude onaj koji je ranije ostvario kontakt sa putnikom na kojeg se sumnja da je zaražen. Određeni član posade treba da koristi PPE koja se nalazi u kompletu zaštitne opreme vazduhoplova. Određeni član posade treba da minimizuje bliski kontakt sa ostalim članovima posade i da izbjegava bespotrebni kontakt sa drugim putnicima.
 - Kada je to moguće, individualni otvor za snabdijevanje vazduhom za simptomatskog putnika treba da bude isključen kako bi se ograničilo potencijalno širenje kapljica.
 - Ukoliko putnik za kojeg se sumnja da je zaražen putuje sa nekim, saputnik/saputnici tog putnika treba takođe da se nalazi u izolovanoj oblasti, čak i ako ne pokazuje bilo kakve simptome.
 - Letačka posada treba da obavijesti aerodrom odredišta pomoću sistema kontrole letenja i da slijedi njihove instrukcije, kao i da ispuni zdravstveni dio opšte izjave vazduhoplova u cilju evidentiranja zdravstvenih informacija u vazduhoplovu i da je dostavi organima za zaštitu zdravlja na tački ulaska kada to zahtijeva predstavnik države.
 - Nakon okončanja leta i iskrčavanja ostalih putnika, izolovani putnik i, ukoliko je primjenljivo, članovi posade treba da budu prevezeni u skladu sa instrukcijama dobijenim od strane lokalnih organa javnog zdravlja.
 - Putnici koji sjede 2 sjedišta u svakom smjeru od putnika za kojeg se sumnja da je zaražen mogu da se smatraju bliskim kontaktima i treba da ih intervjuišu aerodromski ljekar u saradnji sa nadležnim epidemiologom zemlje ulaska, ukoliko bude potvrđen slučaj za koji se sumnja da je zaražen.
 - Podložno odluci organa javnog zdravlja, članu posade određenom da pruža usluge u vazduhoplovu putniku za kojeg se sumnja da je zaražen, kao i ostalim članovima posade koji su mogli da budu u direktnom kontaktu sa putnikom za kojeg se sumnja da je zaražen, treba da se obezbijedi transport do objekata gdje mogu da se očiste i dezinfikuju prije ostvarivanja fizičkog kontakta sa drugim licima. Alternativno, kao posljednje sredstvo, nakon pažljivog odlaganja iskorišćene PPE i pranja i dezinfekcije svojih ruku, respektivni članovi kabinske posade bi mogli da budu izolovani u vazduhoplovu, u karantinskoj oblasti, prije povratka u bazu ili destinaciju za presijedanje.
 - U koordinaciji sa relevantnim organima javnog zdravlja, operatori vazduhoplova treba da nastoje da prime informacije o rezultatima testova za slučajeve za koje se sumnja da su zaraženi što je prije moguće. Član/članovi posade koji je pružio uslugu u letu putniku sa COVID-19 kompatibilnim simptomima treba da se smatra bliskim kontaktom i da se zamoli da preduzme odgovarajuće mjere samoizolacije nakon povratka u matičnu bazu. Ako se slučaj za koji se sumnja da je zaražen potvrdi kao pozitivan, respektivni član/članovi posade treba da se smjesti u karantin na period od 14 dana od posljednjeg kontakta sa putnikom kod kojeg je potvrđena infekcija, osim ako lokalni organi javnog zdravlja nisu odredili drugačije. Ukoliko rezultati testa budu negativni, oni mogu da nastave sa letačkim dužnostima.
 - Nakon uklanjanja slučaja za koji se sumnja da je zaražen virusom COVID-19, treba da se obavi čišćenje i dezinfekcija vazduhoplova u skladu sa Privremenim smjernicama EASA-e o čišćenju i dezinfekciji vazduhoplova⁵. Korišćena PPE, poput kecelja, maski za lice, štitnika za lice treba da se odloži u posebnu čvrsto zatvorenu kesu za otpad, koja se može odložiti kao obični otpad.

⁵ <https://www.easa.europa.eu/document-library/general-publications/interim-guidance-aircraft-cleaning-and-disinfection>

Napomena: Ustanovljeno je da period inkubacije za virus SARS-CoV-2 iznosi između 1 i 14 dana, pri čemu srednja vrijednost perioda inkubacije iznosi 5,1 dan. Kod 75% slučajeva je zabilježen period inkubacije duži od 4 dana a samo kod 2,5% slučajeva zabilježen je period inkubacije kraći od 2 dana⁶. U ovom kontekstu, smatra se da, čak i ako je već u periodu inkubacije, lice najvjerojatnije nije zarazno prva 2 dana nakon izlaganja.

Ukoliko je putnik za kojeg se smatra da je zaražen identifikovan u vazduhoplovu prije polijetanja, organi aerodroma i javnog zdravlja treba da budu informisani i njihove instrukcije ispoštovane. U ovom trenutku, ukoliko nije došlo do direktnog kontakta između simptomatskog putnika i članova posade, ne treba da se preduzimaju dodatne mjere u odnosu na tretiranje članova posade, osim ako nisu drugačije savjetovali lokalni organi javnog zdravlja.

Tretiranje dolaznih putnika i putnika u tranzitu

CILJ:

Smanjiti rezidualni rizik da bi, ukoliko je zaraženo lice bilo na letu ili na aerodromu, ono moglo da zarazi druge putnike na aerodromu dolaska i/ili u oblasti odredišta.

Iskrccavanje

Operatori vazduhoplova i operator aerodroma treba da sarađuju kako bi obezbijedili da se fizičko distanciranje sprovodi u najvećoj mogućoj mjeri tokom procedure iskrccavanja. Iskorišćene medicinske maske za lice bi trebalo da se na siguran način odlože u čvrsto vezanu kesu za otpad, koja se može odložiti kao obični otpad.

Zavisno od rasporeda objekata i stajanke na terminalu, iskrccavanje može da se obavi pomoću autobusa od parkiranog vazduhoplova i hodanja uz distancu od vazduhoplova parkiranog na stajanci do ulaza. Kada se autobusi koriste u procesu iskrccavanja, treba razmotriti korišćenje povećanog broja autobusa kako bi se realizovalo fizičko distanciranje unutar njih. Iskrccavanje treba da se obavi u redovima prvo iz redova najbližih izlazima koji su u funkciji, počevši od sjedišta koja se nalaze do prolaza, središnjih sjedišta, pa sjedišta koja se nalaze do prozora, ili alternativnom procedurom kojom bi se obezbijedilo fizičko distanciranje do najvećeg mogućeg nivoa i izbjeglo stvaranje redova.

Svi objekti koji se koriste u procesu iskrccavanja treba da podliježu unaprijednom čišćenju i ventilaciji.

Podaci o putniku od interesa za javno zdravlje (Passenger locator card – PLC)

Operatori vazduhoplova treba da obezbijede, bez bespotrebnog odlaganja i ne dovodeći u pitanje primjenljiva pravila o zaštiti podataka, sljedeće podatke relevantnim organima javnog zdravlja na zahtjev u svrhu praćenja kontakata:

- puno ime
- dodijeljeno sjedište
- broj telefona (ili *e-mail* adresu) u funkciji.

Preuzimanje prtljaga i izlazak sa aerodroma dolaska

⁶ <https://annals.org/aim/fullarticle/2762808/incubation-period-coronavirus-disease-2019-covid-19-from-publicly-reported>

Putnici treba da budu posavjetovani od strane operatora aerodroma da pravilno uzmu u obzir preventivne mjere u svako vrijeme i relevantne principe navedene u sekciji za čekiranje i ukrcavanje, uključujući korišćenje aerodromskih objekata.

Operator aerodroma takođe treba da obavijesti dolazne putnike da im je savjetovano da nakon preuzimanja svog prtljaga napuste dolazni terminal što je ranije moguće kako bi minimizovali mogućnost transmisije.

Operator aerodroma treba da informiše pojedince koji učestvuju u dočecima da je pristup terminalu ograničen na putnike, članove posade i osoblje. Kada se doček ne može izbjeći (npr. u slučaju lica kojima je potrebna pomoć) oblast za doček treba da se nalazi dalje od izlaza od ograničene oblasti i dalje od glavnog protoka putnika kako bi se umanjio rizik da dolazni putnici ukrste puteve sa drugim pojedincima.

Tretiranje članova posade

CILJ:

Smanjiti rezidualni rizik infekcije od putnika ili osoblja aerodroma ili obrnuto i izbjegavati dupliranje procedura

Članovi posade, članovi osoblja aerodroma i članovi osoblja pružaoca usluga treba da budu izuzeti od aerodromskih procedura COVID-19 skeniranja, ako avioprevoznik ili operator aerodroma, ukoliko je primjenljivo, imaju implementirane ekvivalentne procedure za praćenje zdravstvenog statusa svojih članova osoblja.

Nadalje, operator aerodroma treba da obezbijede odvojene protoke za posade kako bi se obezbijedilo garantovanje fizičkog distanciranja u svakom trenutku.

Dodatne operativne mjere treba da se uzmu u obzir u skladu sa EASA Smjernicama za tretiranje članova posade⁷.

Pregled

Matrica mjera po zainteresovanoj strani

Mjera	Operator aerodroma	Operatori vazduhoplova	Osoblje aerodroma	Pružaoци usluga	Članovi posade	Putnici
Fizičko distanciranje	Gdje god je moguće	Gdje god je moguće	Gdje god je moguće	Gdje god je moguće	Gdje god je moguće	Gdje god je moguće
Higijena ruku, respiratorna etiketa	Da	Da	Da	Da	Da	Da
Maske za lice	Da	Da	Da	Da	Da ⁸	Da
Materijal za promovisanj	Da, u koordinaciji, vidjeti aneks 1		Da, treba se pridržavati preporuka i	Da, treba se pridržavati	Da, treba se pridržavati preporuka i	Da – treba pričitati preporuke i

⁷ <https://www.easa.europa.eu/document-library/general-publications/guidance-management-crew-members>

⁸ Letačka posada ne treba da nosi maske u pilotskoj kabini nakon ukrcavanja, prilikom izvođenja operacija zbog sigurnosnih razloga

e zaštite zdravlja			distribuirati materijale / informacije kada se to zahtijeva u skladu sa njihovim poslovima	i preporuka i distribuirati materijale / informacije kada se to zahtijeva u skladu sa njihovim poslovima	distribuirati materijale / informacije kada se to zahtijeva u skladu sa njihovim poslovima	pridržavati ih se
Čišćenje i dezinfekcija	Da, vidjeti tačku 3.3	Da ⁹	N/A	Da	N/A	N/A
Termalno skeniranje	Da, kada to zahtijevaju nadležne vlasti	N/A	Da, ako operator aerodroma nije implementirao smjernice za praćenje zdravlja posade	Da, ako poslodavac nije implementirao smjernice za praćenje zdravlja posade	Da, ako operator vazduhoplova nije implementirao smjernice za praćenje zdravlja posade	Da, mogu da podliježu tome kada tako zahtijeva aerodrom u koordinaciji sa nacionalnim vlastima
Smanjena interakcija između posade i putnika	N/A	Da. Samo osnovne usluge. Izbjegavati redove za toalet. Odrediti toalet za posadu	N/A	N/A	Da	Da – treba da se pridržavaju preporuka

⁹ <https://www.easa.europa.eu/document-library/general-publications/interim-guidance-aircraft-cleaning-and-disinfection>

Aneks 1 – Promovisanje zaštite zdravlja

Opšte poruke:

- Nositi maske za lice, obezbijediti njihovu pravilnu upotrebu i odlaganje, kao i vršiti njihovu zamjenu svaka 4 sata (osim ako instrukcije ne kažu drugačije)
- Poštovati fizičko distanciranje
- Prati ruke redovno najmanje 20 sekundi sapunom i vodom ili, ukoliko to nije na raspolaganju, koristiti rastvore za dezinfekciju ruku na bazi alkohola
- Pokrivati usta i nos maramicom ili savijenim laktom prilikom kihanja ili kašljanja
- Ograničavati direktni kontakt sa površinama i licima
- Iskazivati uzajamnu ljubaznost – to je jedini način da se ovo prebrodi

Prije odlaska sa aerodroma:

- Biti svjestan da samo putnici treba da uđu u terminal aerodroma na dolasku i odlasku. (Jedina ostala lica koja treba da uđu na terminal su lica koja prate ili kupe putnike kojima je potrebna pomoć – Lica smanjene pokretljivosti ili maloljetnike bez pratnje)
- Pročitati promotivni materijal o zaštiti zdravlja od vašeg avioprevoznika
- Provjeriti da imate dovoljno medicinskih maski za lice i gela za sanitetsku njegu za vaše putovanje
- Obezbijediti da imate dovoljno vremena za vaše putovanje uključujući provjere na aerodromu

Na aerodromu:

- Pitati članove osoblja u slučaju da imate pitanja ili se osjećate nesigurno (oni su tu da vam pomognu u ovoj novoj situaciji)
- Poštovati fizičke barijere ili znake koji navode zahtjeve za distanciranje
- Čekirajte vašu torbu kada god je to moguće
- Minimizovati vaše korišćenje aerodromskih objekata
- Nositi masku za lice, i očekivati da vam se odbije ukrcavanje ukoliko je ne budete nosili

U vazduhoplovu:

- Pitati kabinsku posadu ukoliko imate pitanja ili se osjećate nesigurno (oni su tu da vam pomognu u ovoj novoj situaciji) i pokazati ljubaznost prema njima.
- Posmatrati demonstraciju kabinske sigurnosti kako bi znali šta se dešava na vašem letu.
- Smanjiti korišćenje individualnih otvora za snabdijevanje vazduhom najviše koliko je moguće.